

Afstand van de witte hitte

Gesprek met Jeanette Winterson

In oktober ontving de Britse schrijfster Jeanette Winterson een dag lang interviewers in de salon van haar hotel. Ze was in Nederland om te praten over haar nieuwe boek, *Op het lichaam geschreven*. Winterson wond er bij die gelegenheid geen doekjes om: ze is een vrouw met een roeping. 'Zoals planeten om een zon cirkelen, zo vallen de onderdelen van mijn leven op hun plaats omdat ik die ene, simpele zekerheid heb: ik moet schrijven.' Een gesprek met een verbijsterend besliste en innemende vrouw.

Wat onmiddellijk in het oog springt in uw nieuwe boek is dat het geslacht van de hoofdpersoon nadrukkelijk in het midden wordt gelaten. De meeste lezers beslissen uiteindelijk op grond van hun gevoel: 'het is een man', of 'het is een vrouw'. Ik kon niet tot een besluit komen.

Van mij mag dat hoor, geen probleem. Ik zie geen reden dat de verteller niet zowel man als vrouw kan zijn, of afwisselend man en vrouw. Het is interessant om te zien hoe overstuurd mensen raken als je onduidelijk laat wie de broek draagt. Het onbestemd laten van het geslacht is voor mij in de eerste plaats een literair experiment: wat gebeurt er als je voor- en achternaamwoorden weglaat, hoe ver kan je daarin gaan. Maar het gaat natuurlijk over in een sociaal experiment, een experiment waarbij je mensen vraagt hun eigen angsten onder ogen te zien. Onderwerpen waar je van bent vervuld, schijnen altijd door je werk heen, en des te sterker als je ze niet bewust tot thema neemt. Dat is Zen en de kunst van politiek.

Contra Tolstoj zegt u: Het ongeluk van de een lijkt op dat van de ander, maar ieder geluk heeft zijn eigen bijzondere karakter. Waarom draait u zijn uitspraak om?

(stille) Geluk is een specifieke, zeer individuele emotie. Mensen weten gewoonlijk precies waarom ze gelukkig zijn. Ze weten daarentegen maar zelden waarom ze zich ellendig voelen; ze voelen zich op een vage manier terneergeslagen. Het is heel moeilijk om uit te leggen waarom je je gelukkig voelt. Daar komt bij dat een gelukkige persoon haar geluk meestal koestert, het is een juweel voor haarzelf. Terwijl depressie... Mensen praten over niets anders. (lachend) Je kent die gesprekken: 'Ik voel me ellendig' 'ja, ik voel me ook zo rot'. Een continuüm van ellende!

Die algemene misère... het is een soort verdoving, alsof mensen niet zoveel willen voelen, alsof ze denken: 'als ik iets voel, kan het pijn doen'. Dat is altijd onze angst: te veel ervaring, te veel gevoel. Het maakt ons van streek. Volwassenen leveren zich niet meer aan ervaringen over, ze leren geleidelijk aan indrukken te zeven. Kunstenaars doen dat niet. Een van de spannende dingen van het maken van kunst is dat je je helemaal in de wereld gooit. Het is zoals verliefd worden.

Grote golven van emotie, grote vlagen van gevoel. En ja, dat is vermoedend, maar het is de juiste manier van leven. Ik denk dat mensen zich daarom tot kunst wenden. Ze weten dat kunst hun iets biedt van die openheid voor het leven. Tegelijk is het veilig: je kunt het boek dichtslaan, het museum verlaten. Een kunstenaar heeft die keus niet, die kan niet weglopen.

Uw boek verhaalt van de liefde van de hoofdpersoon voor de mooie Louise. Halverwege het boek verlaat de verteller Louise, die volgens haar man leukemie heeft. Na ontelbare mislukte pogingen Louise te vergeten, gaat de verteller toch weer naar haar op zoek. Het lijkt alsof u een ramp nodig hebt, de leuke-

mie van Louise, om het plot in beweging te brengen. Laat geluk zich wel vertellen?

Ik denk dat er in dit boek helemaal geen plot is, er is slechts een voortstuwend narratief. Het boek stelt een aantal clichés op: hier is de verteller, die heel wat vriendinnetjes heeft gehad en van de hoed en de rand weet. Volgend cliché: de verteller beslist dat jagen niet de goede weg is, dat er tot rust gekomen moet worden. Beide clichés zijn even destructief. De vraag is dus: wat doe je, hoe kom je daar uit.

Een voor de hand liggende manier is om een soort heroïsch melodrama in scène te zetten. Dat is wat de verteller doet. Louise is in het begin van het boek duidelijk, in veel opzichten, een geïdealiseerde vrouw. Iemand die in haar glorie, haar onvoorspelbaarheid en haar schoonheid de verteller boven de knoeiboel uittilt. Maar ook dit is een cliché. Het boek handelt over de vraag hoe dit cliché de pas kan worden afgesneden.

Het mondt uiteindelijk uit in dat moment waarop Gail Wright, (een oudere vrouw in het boek, ms), zegt: 'als je Louise weer zag, wat zou je haar zeggen'. De verteller antwoordt: 'de waarheid'. Dat is zo'n enorme reis... Het is als een Grieks drama, met miasma in het midden, het besef dat dingen niet zo zijn als ze zouden moeten zijn. Alle Griekse drama's nemen je mee, dwars door dat miasma naar een staat van vergeving. Wat dat betreft ben ik heel ouderwets, ik denk dat dat de goede volgorde is. Daarom heb ik een afschuw van kunst vol ellende, van gedepimeerde kunst. Het is onvoltooid kunst. Ik zou er niet over dromen mijn personen in een afschuwelijke situatie achter te laten! Wat heb je hen dan gegeven? Je hebt ze meegenomen op een reis, je hebt ze in een zwarte poel gedumpt en je laat ze daar.

Dit boek is een viering van het lichaam, maar ook van taal. Het eeuwenoude verband tussen woord en lichaam, het woord dat vlees wordt is belangrijk in uw werk.

Dat verband houdt me inderdaad erg bezig. Het fascineert me dat wij taal hebben ontwikkeld en dat het zo belangrijk voor ons is. In tijden voordat er taal was hebben mensen natuurlijk ook sterke emoties gekend: ze waren kwaad, bang, gelukkig. Maar ze hadden uiterst beperkte middelen om die complexe emoties over te brengen.

Taal is niet ontworpen om te kunnen zeggen: dit is een stoel, dat is een klok, etcetera. Taal kwam om te kunnen zeggen: 'ik voel', 'ik voel me eenzaam'. Daarom lijkt het me dat het uitdrukken van emoties nog steeds het beste, meest geëigende gebruik van taal is.

Als ik denk aan het woord dat vlees wordt, denk ik aan de woorden die we uit onszelf trekken om iets van ons eigen vlees en bloed vorm te geven. Dat is een heel krachtig, een fysiek verband tussen taal en gevoel. Maar het vlees wordt ook woorden. We gieten onszelf in woorden om uit te drukken hoe we ons voelen. Uit woorden maken we geheel andere werelden.

We creëren en beschrijven tegelijkertijd. Dat is de grote schoonheid, de glorie van taal. Dat is hoe taal levend blijft voor mensen.

Is het niet grappig dat een heleboel mensen die goed met taal om heten te kunnen gaan in feite hun emoties niet kunnen uit-

drukken? Ze denken dat taal alleen om bruikbaarheid draait. Mensen hebben de afschuwelijke neiging alles te reduceren tot de kleinste gemene deler. Ze durven niet te geloven dat er meer zou kunnen zijn. Maar woorden zijn niet alleen beschrijvingen van onszelf, het zijn ook mogelijkheden van onszelf. Woorden vertellen ons wat we zouden kunnen zijn. Vaak doen mensen niet de moeite om uit te drukken wat ze voelen. Een precieze emotie vereist een precieze uitdrukking. Als mensen zeggen dat ze geen woorden kunnen vinden, bedoelen ze: 'ik kan niet genoeg, niet afdoende tot die emotie doordringen, ik kan me die emotie niet goed genoeg voorstellen om er de woorden bij te zoeken.' Het is ook hard werken. Ik weet dat omdat het mijn werk is. Maar het kán.

Is er liefde zonder taal?

Ik ben niet de geschikte persoon om dat aan te vragen! (lacht) Ik kan me niets voorstellen zonder taal. Leven zonder taal zou ons, voor mij, direct terugvoeren naar die koude tochtige richel van de pre-historie, voordat we met elkaar konden praten.

Vreemd genoeg is er, ergens in onszelf, natuurlijk zo'n koude tochtige richel. Er is altijd dat beetje donkere chaos. Nu, ik wil niet op die richel. Ik zie taal als een groot, vurig fornuis dat ik kan benaderen. Ik wil in stralende, warme taal leven.

Verliefde mensen voelen geen afstand tussen hoe de wereld is en hoe ze willen dat de wereld is. Er blijft even niets te verlangen over. Is dat niet vergelijkbaar met de toestand die een kunstenaar zoekt, namelijk een toestand waarin het medium van de kunstenaar (woorden, verf) samenvalt met de wereld?

Maar het medium is altijd nodig! Er is niets tederder, grappiger of clichématiger dan de pas verliefde persoon die op het moment dat de geliefde eventjes weg is dringend een gedicht moet schrijven. Mensen moeten zich uitdrukken! We schijnen de drang te hebben onszelf te tonen wat ons overkomt. We lezen onze dagboeken terug, we willen die ervaring opnieuw meemaken, er opnieuw van genieten. Het is alsof woorden een hoepel om gevoel slaan, alsof ze gevoel bevattelijk maken.

En wat verliefdheid betreft... Tegelijk met die absolute versmelting van geliefden blijft er een bepaalde afstand, die terrein herwint. We willen niet de hele tijd tegen iemand aangeplakt leven. Ja, dat willen we de eerste weken en dan denken we, 'ik wil even op mezelf zijn'.

Natuurlijk is er een parallel probleem in de kunsten. De schrijver wordt verliefd op woorden en smelt er op een dramatische manier mee samen. Als dat niet zo is, kan het kunstwerk niet worden gemaakt. Het geheim is om de tekst zo te maken dat hij tot veel mensen spreekt en niet alleen tot jezelf, om het tot een bredere ervaring dan die van jezelf te maken. Je moet in staat zijn de hitte, de passie, de intensiteit te bewaren, maar je moet er niet in verstrikt raken.

Dus ja, dat grote verlangen om te scheppen is als een relatie, als die vroege samensmelting. Jij bent erin verstrikt, het is in jou verstrikt. Maar dan moet je het uit gaan strijken. Je moet bezien wat de goede vorm is voor die krachtige emotie. Beantwoordt dat je vraag?

lees verder op pag. 5

Een van de wegbereiders van het einde is het intermezzo dat de ontmoeting van Max en Marthe inluidt. In een serie beelden schetst Meijnsing de onvermijdelijke opeenvolging der dingen. Tegelijkertijd wordt er een herfstsefeer opgeroepen. Aan het eind van het intermezzo zegt een oude violdocent: 'Je moet de tonen laten sterven. Sterven moeten de tonen.' Met deze woorden wordt de schoonheid en misschien ook wel de onvermijdelijkheid van de dood aangekondigd. Max en Marthe gaan uiteindelijk verder dan het accepteren van hun verlies. Ze hebben allebei het gevoel dat de orde der dingen helder is geworden. Dit weten dat voor de mens ongepast is, lijkt de dood over hen af te roepen. Het boek eindigt met de volgende woorden: 'In werkelijkheid was het halftwaalf. De tijd misschien waarop we nog een halfuur nadenken over gemiste kansen. Of over de juistheid van de dingen.'

Na de dood van de personages worden de lezers, de achterblijvers, teruggeworpen op hun eigen twijfel en pijn. Ook Doeschka Meijnsing heeft (gelukkig) geen antwoord op de vragen van het leven. Wat zij wel duidelijk maakt, is dat het blijven zoeken naar antwoorden mooie boeken kan opleveren.

Kitty Jonk is literatuurwetenschapster. In samenwerking met Linda Huysmans gaf zij de bundel *Barst in het ijs* uit, naar aanleiding van het vijfjarige bestaan van Surplus (Perdu, 1992).

lees verder Jeanette Winterson (pag. 3)

Gedeeltelijk. Ik doelde ook op de versmelting van wat je wilt zeggen en wat je daadwerkelijk zegt. Die versmelting is, dacht ik altijd, de drijfveer van elke schrijver.

Het is mijn werk om precieze taal te vinden voor emoties. Op het moment dat ik schrijf moet ik er zeker van zijn dat ik mezelf niet voor de gek houd. Dit is anders dan bij een liefde. Daar wéét je dat je met iemand bent versmolten, je bent je er allebei volledig van bewust.

Als kunstenaar weet je wel dat je bent versmolten met de emotie die je uit wilt drukken, maar de enige manier waarop je kunt testen of je de emotie ook werkelijk goed hebt uitgedrukt is door afstand te nemen van die witte hitte, dat gevoel. Anders loop je het gevaar dat je alles ermee bezaait. Niemand wil een emmer water over haar hoofd uitgegoten krijgen. Lezers willen de emmer.

Mensen vragen me vaak: 'hoe voel je jezelf als je al die heftige gevoelens op papier probeert te brengen?' De waarheid is: ik voel op dat moment bar weinig. Voordat ik ga schrijven ben ik er verschrikkelijk aan toe. Ik moet al die heftigheid onder ogen zien. Voor mij is het een weefsel, het is alsof het zich in de kamer bevindt. Maar als ik 's nachts achter de typemachine zit, dan ben ik meedogenloos voor mezelf en voor de taal. Ik wil de goede woorden vinden. Als ik die niet vind, walg ik zó, dat ik alles in het vuur gooi. Ik voel me dan falen. Alsof ik mijn geliefde een benepen klein cadeautje geef.

Daarom is het zo uitputtend. Je moet heftige emoties in jezelf oproepen en tegelijkertijd heel analytisch zijn, schrappen en snijden.

Aan de ene kant ben je als schrijver heel arrogant, geobseedeerd door je eigen gevoelens. Aan de andere kant ben je heel nederig en streng, bijna als een monnik, doordat je jezelf ook lossnijdt van die gevoelens en alleen maar denkt aan de beste manier om ze uit te drukken. Die twee dingen moeten samengaan. Je moet diep voelen, anders zal je nooit een ander toestaan diep te voelen. Maar je moet ook techniek hebben. Daarom vind ik Martin Amis zo onbevredigend. Hij is, naast mezelf, de enige Britse schrijver die echt interessant is. Hij schrijft de meest wonderbaarlijkste zinnen, typische Amis-zinnen. Maar hij voelt niet krachtig genoeg.

En Calvino?

Ik hou van hem! Alleen jammer dat hij zo'n misogynist is. Zijn ideale lezer is altijd een man. Toch maken vrouwen een groot deel van het leven uit. Tamelijk groot! Dat deel van het leven is totaal aan hem voorbijgegaan. Als je zoiets groots mist, tast dat je sensitiviteit aan. Het is een zwakte in zijn werk én in zijn denken. Hij heeft er gewoon nooit over nagedacht. De domoor!

| Marjan Slob is filosofe en free-lance journaliste.